

Ольга Черемська

ІСТОРИКО-МОВНА ТА УКРАЇНОЗНАВЧА СПАДЩИНА ПРОФЕСОРА ОЛЬГИ ГЕОРГІЇВНИ МУРОМЦЕВОЇ

У сузір'ї видатних постатей, представників Харківської філологічної школи — Олександра Опанасовича Потебні, Ізмаїла Івановича Срезневського, Миколи Федоровича Сумцова, Юрія Володимировича Шевельова, Миколи Федоровича Наконечного, Лідії Андріївни Лисиченко, Сергія Івановича Дорошенка та ін., — багатогранно випромінює зірка Ольги Георгіївни Муромцевої, відомого вченого-мовознавця, доктора філологічних наук, професора кафедри українознавства Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. 16 лютого 2013 року Ользі Георгіївни виповнилося б 75 років.

У різних куточках України, і навіть за її межами, відомі наукові праці професора Муромцевої у галузі лексикології, історії української літературної мови, стилістики, семантики, семасіології, морфології, словотвору, соціолінгвістики, методики й культури викладання української мови. Визначальною рисою праць професора О. Г. Муромцевої як мовознавця є поєднання системності, ґрунтовності та всебічності, прагнення до комплексного розкриття наукової концепції.

Найвагомішою у творчому доробку Ольги Георгіївни є монографія «Розвиток лексики української літературної мови в другій половині XIX — першій половині XX століття» (1985), у якій ґрунтовно розглянуто процеси розвитку лексичного складу української літературної мови на матеріалі художньої літератури, публіцистики, досліджено процеси словотворення, запозичення слів і семантичних змін, що сприяли збагаченню лексичного складу української літературної мови в конкретний історичний період, простежено внесок видатних представників українського слова в розвиток української літературної лексики.

Цю проблему О. Г. Муромцева намагалася досягнути у всій повноті й далі. Услід за Ю. Шевельовим (Ю. Шерехом) вона вивчала проблему становлення української літературної мови та роль українських письменників як Сходу, Центру, так і Заходу

України, починаючи від Г. Сковороди, Г. Квітки-Основ'яненка, Л. Глібова, А. Свидницького, Марка Вовчка, П. Куліша, Ганни Барвінок, І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, не оминаючи Ю. Федьковича, О. Маковея, І. Франка, О. Кобилянської.

Детальний науковий аналіз лексики, словотвору, стилістичного використання морфологічних форм, синтаксису вводить читача у творчу лабораторію письменника, допомагає збагнути стилістичні тонкощі, напрям його мовних пошуків, що забезпечує поглиблене розуміння як літературного процесу, так і шляхів розвитку української літературної мови. Ці нариси об'єднала книга «З історії української літературної мови» (2008).

З-поміж різноманітних аспектів наукової діяльності О. Г. Муромцевої вагоме місце посідає робота з укладання енциклопедії «Українська мова» (2000) — статті про окремі групи лексики («Англіцизм», «Галичанізм», «Германізм»), мовні типи («Язичіє»), варіанти та напрями розвитку мови («Західно-українська мовно-літературна практика»), «Українсько-німецькі мовні контакти» (у співавторстві з В. В. Скачковою), постаті відомих мовознавців («Гладкий Петро Дмитрович» (у співавторстві зі З. Т. Франко), «Курило Олена Борисівна», «Лисиченко Лідія Андріївна», «Наконечний Микола Федорович»).

Професор Муромцева не обмежувалася винятково науковою роботою. Великого значення вона надавала популяризації української мови та культури. Значна кількість праць Ольги Георгіївни, у яких гармонійно переплітались наукові здобутки й патріотичні поривання, присвячена стану й статусу української мови в Харкові. Це додавало піднесення престижу української мови, її популяризації серед широких верств населення.

Ольга Георгіївна часто гаряче і пристрасно обстоювала статус української мови в рідному Харківському державному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди, на рівні Харківського осередку Товариства української мови імені Т. Г. Шевченка, комісії з питань перейменування вулиць міськвиконкому тощо. Своєю багатогранною творчою діяльністю професор Муромцева розширювала україномовний простір у Харкові й далеко за його межами.

Питання взаємозв'язків мови й духовності, стану мовної ситуації в Україні й українській діаспорі, формування наці-

онально-мовної свідомості Ольга Георгіївна осмислювала впродовж тривалого часу, про що свідчать наукові статті та її участь у конференціях, присвячених обговоренню соціолінгвістичних проблем: «Рух за національне відродження та національну незалежність» (1993), «Мова — національна свідомість — духовність» (1993) (конференція «Молодь в посттоталітарному суспільстві: український варіант»), «Навчання мови в системі формування громадянина» (1995) (конференція «Українська духовна культура в системі національної освіти»); «До проблеми престижу мови» (1998), «Українська мова в Харкові 90-х років ХХ ст. (стан і статус)» (III Міжнародний конгрес україністів (1996), написана у співавторстві з І. В. Муромцевим.

Так, у статті «Рух за національне відродження та національну незалежність» на широкому тлі національно-культурних процесів кінця ХVІІІ — ХХ ст. здійснено соціолінгвістичний аналіз стану функціонування української мови на Слобожанщині. Йдеться, зокрема про формування мовного середовища такими видатними діячами Харківщини, як Г. Квітка-Основ'яненко, Є. Гребінка, М. Костомаров, І. Срезневський, М. Сумцов, О. Потебня, Х. Алчевська, Г. Хоткевич, М. Міхновський, Б. Грінченко, П. Єфименко, М. Бекетов, Г. Липа, О. Русов та ін. На думку Ольги Георгіївни, саме мова, національна свідомість і духовність — це основні складники, які формують цілісне мовно-культурне середовище в суспільстві.

Беручи за основу визначення поняття «престиж мови» Ж. Вандріеса, який розумів його як вагу та цінність мови для суспільства й окремого індивіда, О. Г. Муромцева розширила його такими важливими складниками, що були актуальними для мовної ситуації в Україні та поза її межами й залишаються такими й сьогодні: а) використання мови духовною елітою; б) перехід на українську мову мас-культури: естради, кіно-телевизійної продукції, «легких» жанрів літератури; в) вивчення мови за кордоном, утворення там українознавчих інституцій, зацікавлення художньою і науковою літературою і перекладами з української (Муромцева О. Г. До проблеми престижу мови // Мова і культура: 6-та міжнародна конф. — К., 1998. — № 3. — С. 16).

Розмах наукової, націєтворчої діяльності Ольги Георгіївни сягав всеукраїнського й міжнародного рівнів. Зокрема її

популяризаторська праця сприяла поверненню до вітчизняного читача творів Івана Багряного. Професор Муромцева здійснила наукове редагування бібліографічного покажчика (1996) та художніх творів (2000) відомого українського письменника, патріота, політичного діяча. Така робота потребувала неабияких зусиль: адже необхідно було, зберігаючи лексичні особливості мови письменника, виправити окремі діалектні форми та слова, що ускладнювали розуміння тексту, відповідно до норм сучасного правопису в Україні, витлумачити іншомовні слова, опрацювати пунктуацію тощо. І на все це вистачало часу й сили. Колеги професора Муромцевої й досі пригадують, із яким захопленням вона уклала народознавчий календар «Криниченька» (2000) задля започаткування україномовних видань такого типу. Варто відзначити глибоко аналітичні виступи, підготовлені у співавторстві з її чоловіком професором кафедри української мови Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна Ігорем Вікторовичем Муромцевим на IV й V Міжнародних конгресах україністів у Харкові (1996) та в Одесі (1999), Міжнародному з'їзді славістів, Міжнародному конгресі української інтелігенції.

Прагнучи вивести здобутки українознавчої науки на світовий рівень, Ольга Георгіївна плідно співпрацювала з видатним мовознавцем сучасності, харків'янином за походженням, професором Гарвардського університету Ю. В. Шевельовим (Юрієм Шерехом), спілкувалася з ним, популяризувала його твори. Це додавало вагомості українській науці, її світовому визнанню.

За досягнення в галузі науки Рада директорів Американського інституту біографій обрала Ольгу Муромцеву почесним членом жіночої професійно-консультаційної ради, а її ім'я занесено до бібліографічного довідника «Видатні жінки-науковці».

Ім'я відомого мовознавця професора О. Г. Муромцевої вписане в історію українського мовознавства, що засвідчує стаття в енциклопедії «Українська мова».

Професор О. Г. Муромцева була нагороджена знаком «Відмінник народної освіти УРСР».

Дослідження О. Г. Муромцевої з історії української літературної мови становлять вагомий внесок в українське мовознавство ХХ — поч. ХХІ ст.